

THEOLOGIA BIBLICA

Makkai Péter*

Árkos

Fogyatékkal élő személyek és megítélésük az Ószövetségben

People with Disabilities in the Old Testament. Abstract

The integration of people with disabilities is one of the often emerging issues on various forums of the modern democratic society. Governments, local authorities, churches and civil society try to do their best in order to integrate people with disabilities within the educational system, cultural and social life, as well as employment. In the public opinion these efforts are linked with the modern concept of democratic values, equal opportunities and human dignity. It is interesting to see how important the role of disability was in the relationship with the Lord in the narratives about the patriarchs and the elected people of Israel. In the present study we follow the trace the stories of the patriarchs and prophets to find out how disability influenced their life and election.

Keywords: disability, election, inclusion.

1. „...*hogy nyilvánvalóvá legyenek rajta Isten cselekedetei.*” (Jn 9,3)

Manapság az inklúzió a legnagyobb gond a fogyatékkal vagy hátrányos helyzetben élő emberekkel kapcsolatosan, vagyis az inkluzív oktatás, felkészítés, lakhatóság, foglalkoztatás, munkahely és szabadidő, sport stb. megfelelő felkínálása számukra. Ennek már megfogalmazása is nehézségekbe ütközik, az elméleti háttér kiépítése igen akadozik, a gyakorlat pedig sajnos lesújtó. Ha gondolataink egyházközelben mozognak, felmértük-e, hogy hány református templomunk akadálymentes fizikai értelemben, hogy az értelmi szféráról ne is beszéljünk?

Érdekes ábrát láttam az inklúzióval kapcsolatosan. Ez a fogyatékkal élők társadalmi helyzetének leghaladóbb módon való rendezését mutatja meg. Míg a

---

* Makkai Péter (Petrozsény, 1971. okt. 1.) a Kolozsvári Protestáns Teológián végezte tanulmányait. Diákként részt vett az Erdélyi IKE szervezésében, és ennek önálló szervezeti kerekeit, anyagi és társadalmi alapjait az egyesület első titkáráként, majd elnökeként alapozta meg. Kolozsvári segédlelkési évei után az Árkosi Református Egyházközség lelképásztora lett. 2002-ben bekapcsolódott a Diakónia Keresztyén Alapítvány szervezésébe, s ennek kuratóriumi tagja, elnöke, majd igazgatója Sepsiszentgyörgyön, és nappali foglalkoztatót, munkaműhelyeket, védett lakásokat, tehermentesítő központot indított be a fogyatékkal élők számára. 2011-ben mesteri fokozatot szerzett a Bukaresti Egyetem Szociológiai és Szociális Munkásképző karán (magiszteri dolgozatának témája: *Stratégiai tervezés a szociális szolgáltatások terén, különös tekintettel a fogyatékkal élőkére*). 2011-től a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója. Doktori dolgozatának témája: a kiválasztás szociális relevanciája az Erdélyi Református Egyházkerület társadalmi szolgálatában. Témavezető professzora: dr. Fazakas Sándor.

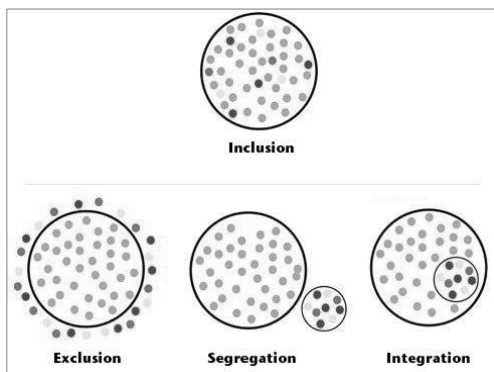
20. század elején kibontakozó szociális rendszer a szegregált foglalkozást követte és gyakorolta, s ennek voltak humánusabb, illetve – főleg a vasfüggöny mögött – elborzasztó, embertelen formái, a század vége felé az integráció jelentette a modern szociális háló kiépítésének elvi alapjait. Az utolsó években azonban ez is elmozdulni látszik az inklúzió felé. Mindezeket azért bocsátjuk előre, mert általánosan az az elképzelés uralkodik, hogy a fogyatékkal élők társadalmi helyzete nem volt kérdés és sajnos ma sem annyira az, mint amennyire kellene lennie. Kálmán Zsófia írja:

„[...] miért teszik fel oly ritkán a kérdést a társadalom kisebb-nagyobb csoportjai, miért hallgat a fogyatékoságról a legnagyobb egyetértésben a hatalom, a művészet, az egyház, a politika és a média? Nemcsak azért, mert a fogyatékos és a vele szorosan összekapcsolódó rehabilitációs területek, társadalmi ‘vakfoltok’, amelyeknek se presztízsük, se túlzott ismeretük nincsen, hanem azért is, mert valamely sajátos szociálpszichológiai jelenségként tabutémának számítanak.”¹

Általánosan az a vélemény, hogy a hátrányos helyzetűek és fogyatékkal élő személyek problémájának tárgyalása csupán a modern, fejlett szociális érzékenységű társadalom keretében merül fel. Különösképpen teológiai tanulmányok sem foglalkoznak ezzel, legfennebb a prédikációk térnek ki rá, de ezek is csupán nagy általánosságban. Nem véletlenül gondoljuk ezt így, ugyanis az elmúlt korok teológusai nem tették vizsgálódásuk tárgyává a fogyatékos vagy betegség és a tartós munkaképtelenség kérdését. Ezt nem a teológusokkal szembeni kritikaként mondjuk, hiszen Kálmán Zsófia (s az idézett könyv 2002-ben jelent meg!) az egész társadalomtudományra nézve is megállapítja:

„[...] ami legelőször szembetűnik még ma is, az a fogyatékoságtörténeti szakirodalom szinte teljes hiánya.”²

Természetesen egyik kommentár, illetve igehirdető sem került ki például a pátriárkák történetében Izsák vakságát, Jákób csípőficamát, Sára meddőségét, de nem ebből a szempontból tekintettek Isten kiválasztására, kegyelmének kiáradására és gondviselésének működésére. Vagy ott van például a Mózes harmadik könyvének a tisztaságra és fogyatékoságokra vonatkozó részei, amelyeknek tárgyalása, úgy tűnik, eltörpül a kultuszi rendelkezésekhez, az áldozati

¹ Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Tabetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 25.

² Uo. 29.

szertartásokhoz fűzött magyarázatokhoz képest. Ezért ez a tanulmány a fogyatékoságot, a hátrányos helyzetet helyezi a vizsgálódás középpontjába: hogyan viszonyul az Ószövetség ehhez a kérdéshez, és mennyire képviseli az inkluzív viszonyulást a hátrányos helyzetűek és fogyatékkal élő személyek irányában?

Miután Kálmán Zsófia megvizsgálta, hogy a különböző nagy civilizációk miként viszonyultak e kérdéskörhöz, nagyon óvatosan ezt állítja:

„[...] megkockáztatható, hogy – maga a kultúra, tehát a nagy humán kultúrák, mint például a régi zsidó tradíció, az ógörög hagyomány, az óegyiptomi kultúra vagy a keresztyénség és így tovább – nem diszkrimináltak.”³

Ennél sokkal tovább menve azt merem állítani, hogy Isten országa, amely már a pátriárkáknak tett ígéretekben is felsejlett, a próféciákban pedig még inkább körvonalazódott, majd Jézus Krisztusban elközeledett, sokkal inkluzívabb, befogadóbb, mint ahogy azt egyáltalán elképzeljük. Így válhat érthetővé az emberi előítéletek által terhelt tanítványi kérdésre érkező válasz Isten részéről: „*Mester, ki vétkezett: ez vagy a szülei, hogy vakon született?*” Jézus így válaszolt: „*Nem ő vétkezett, nem is a szülei, hanem azért van ez így, hogy nyilvánvalóvá legyenek rajta Isten cselekedetei.*” (Jn 9,2–3)

2. Handicap – „kalap a kézben”

Kezdjük egy fogalmi tisztázással. Első kérdésünk így hangzik: Van-e a Szentírásban fogyatékoságot megnevező, meghatározó fogalom? Több teológus is egybehangzóan azt állítja, hogy nincs. Arne Fritzon például azt írja,⁴ hogy a mai modern *fogyatékos, fogyatékkal élő* kifejezés nem található meg a Bibliában. A Szentírás beszél a vakról, a sántáról, mint a legelterjedtebb sérültségekről, de a fogyatékoságot, mint gyűjtőfogalmat, nem találjuk meg benne. Ezt azzal magyarázza, hogy ma ennek politikai, társadalmi, szociális háttere van.

A mai szakirodalom megpróbál egységes fogalomtárat kialakítani a fogyatékosággal kapcsolatosan. De ez nem egyszerű feladat, egyfelől azért, mert nagyon sok fogyatékosággal kapcsolatos kifejezésnek vannak pejoratív felhangjai, másfelől pedig állandó politikai és társadalmi nyomás nehezedik a szakmára. Elég csak arra gondolnunk, hogy az elmúlt tíz évben milyen nagy fogalmi átrendeződések, sőt nyelvújítási próbálkozások történtek a törvénykezés szintjén. Például: *fogyatékos, fogyatékkal élő, fogyatékosággal élő, sérült, akadályozott, megváltozott lehetőségekkel élő*, és még sorolhatnánk. Ha az ENSZ Egészségügyi Világszervezetének, a WHO-nak 1980-ban publikált meghatározását vesszük alapul, akkor ebben a következővel találkozunk:

– *károsodás (impairment)*: az ember pszichológiai, fiziológiai szerkezetének, funkciójának bármiféle rendellenessége, esetleg hiányossága (hiányzó vagy sérült testrész, szerv);

³ Kálmán Zsófia – Köncei György: *i. m.* 30.

⁴ Fritzon, Arne: *People with disabilities in the Bible*. Bibliotheca Sacra. Vol. 29, No. 4, CD-ROM.

- *fogyatékoság (disability)*: bizonyos tevékenység, képesség csökkenése – közlekedés, evés, ivás, munka, írás stb.;
- *hátrány (handicap)*: bizonyos károsodásból következő társadalmi hátrány, amely korlátozza, hogy a személy betöltsé társadalmi, kulturális és egyéb szerepét.⁵

Ezek a meghatározások azonban csupán a sérült személy problémáját tartják szem előtt és a *handicap* fogalmi háttéréből táplálkoznak, amelynek eredete kevesek előtt ismert, de annál többek lelke mélyén – bevallottan, vagy nem bevallottan – ma is meghatározó. Ugyanis a *handicap*, vagyis a *cap in hand* ezt jelenti: *kalap a kézben*. Ha pedig az általa leírt képet látjuk magunk előtt, rögtön tudjuk, miről van szó: a koldus kiszolgáltatottsága, rászorultsága, kiközösített helyzete, megbélyegzése és még sorolhatnánk, hogy ez mi mindent fejez ki.

Ez a szemléletmód változott az elmúlt években, főleg a fogyatékkal élő személyek aktív szerepvállalása következtében, és ez a szemléletmód ma már az egész társadalom felelősségvállalásában kívánja megjeleníteni a sérült személyt. Kálmán Zsófia és Köncei György könyvében így olvashatjuk ezt:

„Évezredekken keresztül uralkodó egyéni modellt a XX. század hatvanas éveitől folyamatosan felváltotta a szociális modell. Az egyéni modellt a magánpech szóval lehet legegyszerűbben jellemezni: a fogyatékoság egy-egy konkrét személy létproblémája, ‘személyes tragédiája’, amihez – a szűk családi vagy baráti körön kívül – jószerével senkinek nincs köze. Ez szinte automatizmusként vonja maga után a sajnálatot, a lenézést, a diszkriminációt. A szociális modell ezzel szemben feltárja a társadalom felelősségét, a fogyatékosággal élő embert szociológiai megközelítéssel a közösség, a társadalom részeként mutatja be [...]”⁶

Nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a paradigmaváltás általában még csak a politikai nyilatkozatok, esetleg törvénykezési próbálkozások szintjén jött létre, a gyakorlat és a társadalom mentalitása szintjén azonban még nagyon sok a teendő.

E rövid fogalmi tisztázást azért láttam szükségesnek, mert teológiai tanulmányom során arra a következtetésre jutottam, hogy ez a modern megfogalmazás, amelyet az előbb idézett mű annyira forradalminak tekintett, nem is annyira új, és nem idegen a Biblia világától. Látni fogjuk, hogy a fogyatékoság vagy fogyatékosággal élő ember bibliai helyzete csupán a társadalomba ágyazódva érthető, és fordítva. Az üdvtörténet alakulásában meghatározó szerepet játszik a fogyatékoság, amely meghatározó elemként megmarad akár az üdvösség eszkatológiai kiteljesedésének állapotában is: *Ezt mondja az ÚR: Ujjongjatok, örüljétek Jákób sorsán, vigadozzatok a népek élén, hirdessétek, és mondjatok dicséretet: az ÚR megszabadította népét, Izráel maradékát! Meghozom őket északi földjéről, összegyűjtöm a föld pereméről. Lesz közöttük vak és sánta, terhes és szülő asszony egyaránt: mint nagy gyülekezet térnek vissza. Sírva jönnek, és fobászkodnak, miközben vezetem őket; folyóvizetekhez vezetem egyenes úton, nem botlanak meg rajta. Mert atyja vagyok Izráelnek: Efraim az elsőszülöttem. (Jer 31,7–9)*

⁵ Kálmán Zsófia – Köncei György: *i. m.* 81–85.

⁶ Uo. 89.

3. נזם – fogyatékos

Bár a szakirodalom azon a véleményen van, hogy a Szentírásnak nincs gyűjtőfogalma a fogyatékosságra, a tanulmányok többsége mégiscsak a 3Móz-ben előforduló נזם kifejezésnek tulajdonít központi jelentőséget. (Ezt a Rev. Károli, és a Bibliatanács fordítása a *fogyatkozás* szóval ülteti át a magyar nyelvbe.) Mivel tehát a נזם mégiscsak jelentős kifejezés, kezdjük mi is a téma kibontását ennek megvizsgálásával. Lehet, hogy megfelelőbb volna sorra venni azokat a szöveghelyeket, amelyekben a fogyatékkal élő személyekről esik szó és azt követően a tanulságokat levonni. Azonban egyetlen ellenérv sem győzött meg afelől, hogy a kifejezés ne lenne gyűjtőfogalom, és ilyenként a fogyatékosság szentírási terminus technicus. Ezért úgy láttam jónak, hogy ennek megvizsgálásával, megértésével kerüljünk közelebb témánkhoz.

A נזם kifejezéssel először a 3Móz 21,17-ben találkozunk: *Így szólj Áronhoz: Ha lesz valaki utódaid közül a későbbi nemzedékekben, akinek testi fogyatkozása lesz, az ne mutassa be áldozatul Istenének a kenyérét.*

A következő versekben ennek megerősítését találjuk, és ugyanakkor egy felsorolást is: *Nem mutathatja be az, akinek testi fogyatkozása van, tehát aki vak, sánta, nyúlzájú, vagy törött végtagú; se törött lábú, se törött kezű ember; vagy aki púpos vagy vézna, vagy hályogos szemű, viszketeges vagy sömörös vagy sérves.* (3Móz 21,18–20) A következő versekben még háromszor találkozunk a kifejezéssel: *Áron pap utódaik közül az, akinek testi fogyatkozása van, nem mehet oda tűzáldozatot bemutatni az Úrnak. Mivel testi fogyatkozása van, nem mehet oda, hogy bemutassa Istenének a kenyérét.* (3Móz 21,21) Végül a 21. fejezet tiltással és figyelmeztetéssel zárul: *De a kárpit-hoz nem mehet be, és az oltárhoz nem közeledhet, mert testi fogyatkozása van. Ne gyalázza meg szent helyemet. Én, az ÚR, vagyok a megszentelőjük.* (3Móz 21,23)

Ha tovább olvassuk a rendelkezéseket, azt látjuk, hogy nemcsak az áldozó papnak kell fogyatkozás nélkülinek lennie, hanem az áldozati állatnak is: *Szólj Áronhoz és fiaihoz, meg Izráel fiaihoz, és ezt mondd nekik: Ha valaki Izráel házából és az Izráelben lakó jövevények közül áldozatot akar bemutatni, akár fogadalmi, akár önkéntes áldozatként, amit csak égőáldozatul szoktak bemutatni az Úrnak, azért, hogy ő kedvesen fogadja tőletek, hibátlan hím marhát, bárányt vagy kecskét vigyetek.* (3Móz 22,18–19)

A következő versben nyomatékos felhívást, parancsot találunk: *Ne mutassatok be olyat, amiben fogyatkozás van, mert akkor nem fogadja kedvesen tőletek.* (3Móz 22,20) Ezt követően pedig, újból felsorolás következik a fogyatékosságokra vonatkozóan: *Ne mutassatok be az Úrnak vakot, tört csontut, sérültet, szemölcsöset, viszketegest vagy sömöröset. Ihyenekből tűzáldozatot se adjatok az ÚR oltárára.* (3Móz 22,22) Érdekes, hogy a felsorolás itt megszakad és engedmény hangzik el: *Torz és csenevész marhát és bárányt önkéntes áldozatul lehet vinni, de mint fogadalmi áldozat nem szerezhettek kegyelmet.* (3Móz 22,23) Ezt követően tovább folytatódik a felsorolás: *Összenyomott, zúzott, megszakadt vagy kimetszett heréjűt ne mutassatok be az Úrnak.* (3Móz 22,24) Ugyanis ők is ebbe a kategóriába tartoznak. A 25. versben összefoglaló következtetés áll: *Mivel csonkák és fogyatkozásuk van, nem szerezhettek kegyelmet nektek.*

A **נורם** kifejezés a 24. fejezetben bukkan fel újból, ahol a testi sértés büntetésénél ezt olvassuk: *Ha valaki testi sértést (נורם) követ el bonfítársán, azzal úgy bánjanak, ahogyan ő cselekedett: törést törésért, szemet szemért, fogat fogért. Amilyen testi sértést (נורם) követett el, ohyat kövessenek el rajta is.* (3Móz 24,19–20) Itt is gyűjtőfogalomként határozhatjuk meg, arra nézve, hogy egy ember milyen testi sérülést, fogyatkozást okozott a másiknak. Sőt, itt már azt is megfogalmazhatjuk, hogy a Szentírás tud a veleszületett és a szerzett fogyatékról, illetve megkülönbözteti azokat. Nyilvánvaló, hogy az előző részekben a papok, illetve az áldozati állatok tekintetében túlnyomó részt veleszületett fogyatékoságokról van szó, míg itt egyértelműen a szerzett fogyatékoságról. Tudunk olyan esetről is, hogy megcsonkították a főpapi tisztség várományosát, hogy majd a törvényre lehessen hivatkozni, és így a várományos ne tölthesse be a tisztséget. (II. Hyrkanosz füleit levágják és így nem foglalhatta el az őt megillető főpapi tisztséget Kr. e. 40-ben.)

A 4Móz 19,1–2-ben újból erről olvasunk a tisztulási áldozat bemutatása kapcsán: *Azután így beszélt az ÚR Mózeshez és Áronhoz: Ez a törvény rendelkezése, amelyet megparancsolt az ÚR: Mondd meg Izráél fiainak, hogy vigyenek neked egy hibátlan vörös tehenet, amelynek semmiféle fogyatkozása (נורם אין פה; Rev. Károli: amelyben ne legyen hiba) nincs, és még nem volt rajta iga.*

A kifejezés még három helyen fordul elő az 5Móz-ben: kétszer a már ismerttetett kultuszi értelemben, a bemutatott áldozati állatra vonatkozóan (5Móz 15,21; 17,1), egyszer pedig egy egészen érdekes összefüggésben, ahol nem az áldozati állatra, nem is az áldozatot bemutató személyre, hanem az egész népre, Izraelre vonatkozik: *Elromlottak, nem fiai már, hitványak (נורם); fonák és hamis nemzedék ez.* (5Móz 32,5) A Rev. Károli itt pontosabb abban a tekintetben, hogy figyelembe veszi **נורם** birtokragját: *gonoszak voltak bozzá, nem fiai, a maguk gyalázatára (נורם) romlott és elvetemült nemzedék.* Ez a hely azért is érdekes, mert rávilágít egy igen fontos gondolatra. Itt ellentéppárral van dolgunk, ugyanis a 4. versben ez áll: *Köszikla ő, cselekvése tökéletes, minden útja igazságos. Hű az Isten, nem hitszegő, igaz és egyenes ő.* Tehát ebben az esetben a **נורם** nem is *hitványságot, gyalázatot*, hanem az isteni tökéletesség ellentétét, a tökéletesség hiányát jelenti.

Ha visszatérünk az első gondolatunkhoz, ahol az áldozati állat tökéletességéről, illetve fogyatkozás nélküli állapotáról volt szó, ennek közvetlen közelében is megtaláljuk ezt az ellentéppárt. A 3Móz 22,21-ben ez áll: *Ha valaki békeáldozatot mutat be az Úrnak fogadalma teljesítéséül, vagy önkéntes áldozatul, marhát vagy jубot, hibátlan legyen az (תמים יהיה), semmiféle fogyatkozása ne legyen (כל נורם לא יהיה בו), akkor fogadja ő kedvesen.* Ugyanígy Isten cselekedetei is épek, tökéletesek (תמים). A *Dictionary of Old Testament*⁷ szerint **תמים** túlnyomó részt kultikus értelemben használt kifejezés, az áldozatot bemutató papra vagy az áldozati állatra vonatkozik. Ugyanakkor az ember és Isten kapcsolatát is jellemezi, például Noé igaz, tökéletes (תמים) férfi volt (1Móz 6,9). Illetve: *Légy feddhetetlen (תמים) Istened, az ÚR előtt!* Rev. Károli: *Tökéletes (תמים) légy az Úrral, a te Isteneddél!* (5Móz 18,13)

⁷ Gemen, Willem A. Van: *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis 5.1 for Windows (Englisch)* CD-ROM.

Végül pedig, amint azt már láttuk, Isten cselekedeteire is vonatkozik, amelyek tökéletesek (תְּמִיִּים), illetve Sámuel próféta axiómaként jelenti ki: *Az Isten útja tökéletes...* (תְּמִיִּים) (2Sám 22,31). A תְּמִיִּים görög megfelelője a τέλειος, ezt találjuk a Septuagintában, és ez az újszövetségi terminus technicusa a *beteljesedésre*, a *tökéletességre*. Erre kell a keresztyéneknek törekedniük: „*Ti azért legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes.*” (Mt 5,48)

Láthatjuk, hogy a בִּזְרָם, a *fogyatkozás* (a *hibás* állapot) erősen kultikus háttérű s az Isten és ember kapcsolatára vonatkozó kifejezés, amellyel az Ószövetségben szinte kizárólag ebben az értelemben találkozunk. Az Ószövetség még két helyen használja nem kimondottan kultikus értelemben. Az egyik az Énekek 4,7, ahol ezt olvassuk: *Mindened oly szép, kedvesem, semmi hibád (בִּזְרָם) sincsen.* (Rev. Károli: *és semmi széplő (בִּזְרָם) nincs benned!*). A másik pedig Dán 1,4, ahol arról van szó, hogy Nabukodonozor király parancsára előkelő, királyi származású fiatalokat kell kiválasztani, *akiknek semmiféle fogyatékoságuk (בִּזְרָם) nincs.* Természetesen mindkét igének van bizonyos mértékig kultikus háttere is, hiszen egyértelmű, hogy Nabukodonozor szándéka kultuszi vonatkozású is volt.

Az *Encyclopedia Judaica* szerint a בִּזְרָם *fekete folt (black spot)* jelentéssel is bír, és bármilyen devianciát, normálistól való elhajlást, eltérést is jelent, legyen az pszichikai, morális, fizikai, vagy akár rituális.⁸ Míg a 3Móz-ben 12 fogyatéket, hibát találunk az áldozati állatra vonatkozóan, a Halaka, a zsidó törvény foglalatja ezt 73-ra bővítette ki, amelyek közül 50 megtalálható az áldozó papokra vonatkozó előírásokban is. Ezekhez még hozzásorolja azokat a hibákat is, amelyek tisztátalanságot okoznak, illetve azt, ha az áldozati állatnak esetleg valamelyik belső szerve hiányzik.⁹

Az *Encyclopedia Judaica* azt írja a papok tökéletlenségére, illetve fogyatkozására vonatkozóan, hogy a Halaka rájuk nézve már 142 olyan fogyatkozást nevez meg, amely alkalmatlanná teszi őket az áldozat bemutatására. Ezek között már megtaláljuk az értelmi fogyatéket is, mint kizáró okot. Ezt pedig azért kell kiemelnünk, mert a Leviticus szerint mind az állatok, mind a papok esetében egyértelműen fizikai fogyatékoságokról van szó. A Halaka ugyanakkor azt is kizáró oknak, fogyatkozásnak tartja, ha az illető pap törvénytelen házasságból vagy tisztázatlan körülmények között fogant, vagy született. Ezzel kapcsolatosan olvashatjuk Hyrkanus János király esetét, akit arra szólítanak fel, hogy mondjon le a főpapi tisztségről, és elégedjék meg a trónnal, mert édesanyja egy ideig fogságban volt, így fogantatása nem állt minden gyanú felett. Annak ellenére, hogy a 3Móz csak arról rendelkezik, hogy az a pap, akinek valamilyen fogyatkozása van, nem mutathat be áldozatot, de részt vehet a rituális közösségben, a Halaka további megszorításokat sorol fel, például azt is, hogy aki beszédhibás, kezén, lábán, arcán elváltozások (malformációk) vagy bőrelszíneződések vannak, nem mondhat áldást, nem hirdethet bűnbocsánatot. Érdekes,

⁸ Rabinowitz, Luis Isaac: Blemish szócikk. In: Berenbaum, Michael – Skolnik, Fred: *Encyclopedia Judaica*. Vol. 3. 2nd ed. Macmillan Reference USA, Detroit 2007, 749–750.

⁹ Uo. 750.

hogy ebben az esetben az indoklás abban áll, hogy ezek elvonják a gyülekezet figyelmét.¹⁰

Mivel a papi tisztség betöltésének ilyen szigorú feltételei voltak, nem csoda, hogy a jeruzsálemi templomban volt egy kijelölt terem, ahol a Szanhedrin megvizsgálta a papokat. Azok, akiket e vizsgálat során nem találtak megfelelőnek, fekete ruhába öltözve, csendben és szégyenkezve hagyták el a helyet, és a fa- és vízholdás szolgálatát vállalták. Akiket megfelelőknek, tökéleteseknek, illetve hiba nélkülieknek találtak, fehér ruhát öltöttek és ünnepi lakomán vettek részt és a pohárköszöntő rendjén a következő dicséretet mondták: *Áldott az ÚR, mert fogyatkozás nem találtatott Áron, a főpap magjában, és áldott ő, mert kiválasztotta Áront és fiait, hogy álljanak előtte, és szolgáljanak az ÚRnak, az ő legszentebb szentélyében.*¹¹

Mivel ennyire lényeges kérdésről volt szó, hogy hibás állat vagy termény nem kerülhetett az áldozati oltárra, a templom szolgálói között voltak kimondottan erre a feladatra kiképzett papok, akik megvizsgálták az áldozati állatot, illetve a terményt, a bort, gabonát vagy kenyereket, és elkülönítették a hibásakat, a fogyatékosokat a hibátlanoktól.

A fogalom körbejárása után továbbra is fennáll a kérdés: mire szolgált ez a rendelkezés? Mi volt az értelme ennek, és mit is jelentett a fogyatékoság ebben az esetben? Az *Encyclopedia Judaica* pragmatikus választ ad, és pedig Malakiás próféta feddő beszédének egyik részletével, amely arra mutat rá, hogy melyek azok a dolgok, amelyekkel Izráel népe megvetette az URat: *...vake állatot hoztok áldozatul, és nem tartjátok rossznak. Sántát vagy bénát hoztok, és nem tartjátok rossznak. De vidd csak azt a helytartódnak: kegyes lesz-e hozzád, és szívesen fogad-e? – mondja a Seregek URa.* (Mal 1,8)

De vajon ennyire egyszerű volna a kérdés megválaszolása? A szakirodalom sajnos nagyon gyorsan átsiklik a kérdés felett, anélkül, hogy kielégítő választ adna.¹² Ugyanis azt a papot, akinek valamilyen fogyatkozása volt, annak ellenére, hogy közvetlenül nem mutathatott be áldozatot és nem mehetett be a Szentek szentjébe, nem zárták ki a papok közösségéből. Ugyanez volt érvényes az áldozati állatokra is. Voltak olyan áldozati formák, amelyek esetében nem jelentett akadályt a fogyatékoság, vagyis hosszú vagy kurta tagú állatot is be lehetett mutatni önkéntes áldozatul, véresáldozatként viszont már nem: *Torx és csenevész*

¹⁰ Rabinowitz, Luis Isaac: *i. m.* 479–750.

¹¹ Ld. *Encyclopaedia Judaica*, amely itt a Midrást idézi (II. 5,4).

¹² Ld. pl. Maarsingh, B.: *Prediking van Het Oude Testament. Leviticus*. G. F. Callenbach, Nijkerk 1980. J. Alberto Soggin: *Bevezetés az Ószövetségbe. A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig*. Ford. Hoffmann Béla, Vigh István János. Kálvin Kiadó, Budapest 1999. Harrison, Roland Keneth: *Introduction to the Old Testament*. William B. Eerdmans, Grand Rapids 1969. Talán Mary Douglas könyve nyújthat eligazítást (Douglas, Mary: *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Praeger, New York 1966), amely számomra sajnos nem volt elérhető és csupán Gordon J. Wennhan-féle kommentár bevezetésének alapján ismerkedhettem meg vele; Wenham, Gordon J.: *The Book of Leviticus. The New International Commentary on the Old Testament*. Ed. R. K. Harrison, Robert L. Hubbard, Jr. William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1979, 22–29.

marhát és bárányt önkéntes áldozatul lehet vinni, de mint fogadalmi áldozat nem szerezhetsz kegyelmet. (3Móz 22,23)

A fogalom tisztázása, illetve más előfordulási helyek vizsgálata nem visz előbbre kérdésünk megfejtéséhez, tudniillik ahhoz, hogy a törvény miért is zárja ki a fogyatékos papot az áldozásból, illetve ahhoz, hogy bizonyos fogyatkozások miért nem jelentettek akadályt az áldozásra szánt állatok esetében, mások viszont igen?

Ahhoz, hogy ezt a kérdést tisztázni tudjuk, tágítanunk kell a kört. Számunkra már egyértelmű, hogy a **זָרָם** – *fogyatékos* kifejezés a Leviticusra jellemző. A többi előfordulási hely vagy a leviticusi értelemben használja ezt, vagy pedig elhanyagolható a mi szempontunkból. Vagyis a **זָרָם** igazi értelmét és célját Mózes harmadik könyvének kontextusában kell keresnünk.

A Leviticus papi szakkönyv, de nem elsősorban, mint ahogy azt a címéből következtethetnénk – mondja G. J. Wenham Nicot.¹³ Tudniillik azért íródott, hogy Izráel számára világos legyen: mi történik a kultuszban, mit szolgál a kultusz, minek mi a szerepe, mikor kell áldozatot bemutatni, milyen áldozati ajándékokat kell bemutatni, mit kell tennie a papnak? Valójában egy beavatási szakkönyv: a közösség, az egész nép beavatása a kultuszi szertartásokba.

Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Isten arra hívja Izráel népét a sínai szövetségben, hogy *papok királysága és szent nép* legyen (2Móz 19,6). Így teljesen egyértelmű, hogy a kultusz minden része nyitott a nép előtt, nincsenek rejtett dolgok, titkos szertartások, illetve a szertartásoknak nincsenek titkos, a közösség előtt elrejtett szintjei. Ugyanakkor a 3Móz olyan korban íródott, amikor a társadalmi rétegek, közösségek még nem különültek el élesen egymástól. Az érvek minden vita ellenére is arra mutatnak, hogy a könyv ténylegesen a pusztai vándorlás során keletkezett, vagy legalábbis nagyon közel ehhez a korszakhoz. Több olyan rendelkezés, törvény van benne, amely csak a pusztai vándorlás körülményei között volt érthető, sőt lehetséges, amint ezt a 3Móz 17,2–9 is tükrözi: *Ha Izráel házából valaki marhát, bárányt vagy kecskét vág le a táborban, vagy ha valaki a táboron kívül vágja le, és nem viszi oda a kijelentés sátrának a bejáratához, hogy áldozatként bemutassa az Úrnak az ÚR hajléka előtt, akkor úgy tekintsék azt az embert, mint vérengzőt: vért ontott, tehát ki kell irtani azt az embert népe közül.* (3–4. vers)

A Leviticusnak tehát ez a célja: a teljes közösség életének, belső kapcsolatrendszerének kialakítása abban a kontextusban, hogy Isten közöttük van, elsődlegesen a szent sátorban. Isten ide hívja Mózeset is, hogy a kijelentést vegye: *Szóltította Mózeset az ÚR, és így beszélt hozzá a kijelentés sátrából* (3Móz 1,1). Ez a kerete és meghatározó elbeszélő formája az egész könyvnek. Minden rendelkezést ez a formula vezet be: *Szóltította Mózeset az ÚR; Ismét beszélt az ÚR Mózeshez* (1,1; 11,1), és ezt Mózesnek tovább kellett adnia a közösségnek, amely legtöbb esetben Izráel háza, Izráel fiai, de több alkalommal egy szűkebb csoport is (Áron

¹³ Wenham, Gordon J.: *i. m.* 21.

fiai vagy éppen maga Áron). Célja egyértelműen az, hogy Isten jelenlétét érzékeltesse. A tábor közepén ott volt a szent sátor, annak pedig központi helyén a Szentek szentje, az ÚR jelenlétének helye, ahonnan szól, ahonnan felemelkedik és tovább vezet a választott népet.

A szent sátor körül meghatározott rendben helyezkedtek el a törzsek, a családok sátrai, és ugyanazt a rendet, beosztást kell betartaniuk, mint amely a szent sátrat is jellemzi. Az Isten kijelentése szerinti rend jellemezte az egész tábor és annak életét. Kiemelten fontos már a 1. rész kifejezőmódja: *Szóltotta Mózes az ÚR, és így beszélt hozzá: szólj Izráel fiainak és mond meg nekik* (1. vers, ld. még az ehhez hasonló több tucatnyi hely közül pl.: 3Móz 4,1; 5,14.20; 6,1.12.17; 7,22.28; 8,1 stb.). A Héber Biblia ennek alapján írja a Leviticus fölé a **ויקרא** feliratot (**וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה**), ugyanis a könyv azt akarja kihangsúlyozni, hogy Isten kijelentésének rendje, rendszere meg kell valósuljon a pusztában vezetett nép életében.

Ez a kifejezőmód több mint százötven helyen fordul elő a 3Móz-ben. Isten elmondja, parancsba adja, hogyan vonuljanak, lakjanak, tisztálkodjanak, táplálkozzanak, áldozzanak a pusztában. Egyszóval a választott nép életének minden mozzanatát az Isten parancsa, rendje szerint kellett berendezni. Semmiképpen sem a maguk elgondolása és vágyai szerint kellett élniük a pusztai körülmények között, hanem mindenkinek az ÚR akarata szerinti helyhez és az általa megszabott rendhez kellett alkalmazkodnia. Mindenkinek megvolt a maga Istentől rendelt helye, és ezt még a gyermekeknek is pontosan tudniuk kellett.

Isten jelenlétének tehát nemcsak tabernákulumon belül kellett érezhetővé válnia, és nemcsak a kultuszt kellett Isten akaratahoz igazítani. Isten rendje határozta meg a közösség teljes életét: a születést, a halált, a higiénia, az egészségügyet, a társadalmi kapcsolatokat, a házasságot, a szexuális életet, sőt a gazdasági-kereskedelmi vonatkozásokat is. A kijelentéseknek, az isteni jelenlétnek, a rendelkezések megismerésének és betartásának ez volt a vezérgondolata: *Legyetek szentek, mert én szent vagyok!* (3Móz 11,44; 19,2; 20,26); és ez nem csupán a papi rendre, a kultusz szolgálatában álló személyekre vonatkozott, hanem az egész népre, amelyet Isten Egyiptom földjéről hozott ki és Kánaán felé, az Ígért földje felé vezetett.

Legyetek szentek! (**וְהָיִיתֶם קְדוֹשִׁים**) – ennek nemcsak a tabernákulumban, vagy az áldozás idején kellett megvalósulnia, hanem a mindennapokban is. A papok feladata volt különbséget tenni a tiszta és tisztátalan, a szent és közönséges (profán) között (3Móz 10,10). A szentség valójában egyedül Isten jellemzője, és mindazé, ami hozzá tartozik. Szent az ő neve, szent mindaz, akit vagy amit neki felajánlanak, és természetesen azok, akik az ő szolgálatában állnak: a papok vagy názirok. Tágabb értelemben véve azonban az egész nép, Izráel közössége is szent. Azt, aki tisztátalanná vált, a tisztulási időre ki kellett zárni a táborból is (a szent közösségből; 3Móz 13,45). A szent és közönséges, a tiszta és tisztátalan közötti összefüggések azt mutatják, hogy ha valaki érintkezésbe kerül a tisztátalannal, akkor az befertőződött, és ezért tisztulási folyamaton kell átesnie,

amely magában foglalta az érte hozott áldozat bemutatását is, és így újból visszakerülhetett a maga helyére, az isteni rendbe (3Móz 10–13).

A Leviticus szerint a szentté válásnak (20,26) isteni és emberi oldala van. Isten kiválaszt, törvényt ad, szövetséget köt, az ember pedig megtisztítja magát, megtartja a törvényt, bemutatja az áldozatot. Így válhat szentté és így maradhat meg szentnek. Ha pedig tisztátalanná vált, a tisztulási szertartás és áldozat bemutatása után kerülhetett vissza a közösségbe és lehet újból szentté. Gordon J. Wenham szerint a szentség Isten kegyelme által valósul meg, amelynek a kiválasztás, az elhívás az elsődleges feltétele, a másodlagos pedig a törvény megtartása és az áldozatok bemutatása, a kultuszi közösségben való megmaradás, illetve az abba való visszakerülés.¹⁴ Izráel táborában létfontosságú volt a tisztaság, szentség fenntartása. Erre irányult minden rendelkezés, a kultusz minden mozzanata, ha pedig megromlott, akkor tisztálkodási szertartások és áldozatok által lehet helyreállítani.

M. Douglas hosszasan tárgyalja a szent-profán, tiszta-tisztátalan, valamint a teljes (tökéletes)-fogyatékos párosokat, és kimutatja a közöttük fennálló összefüggéseket, majd összefoglalja, hogy ezek az ellentétpárok szoros összefüggésben vannak Isten és az ember közösségével, illetve Izráel teljes tábori berendezkedésével, életével, kultuszával.¹⁵ A Leviticus szerint az áldozás arra szolgált, hogy megtisztítsa és szentté tegye a közösséget, illetve hogy helyreállítsa annak szentségét. A bűn, a betegség, a tisztátalanság profanizálja a szentet és a tisztát. Az áldozás ezt a folyamatot fordítja, változtatja meg, és a bűnös ember újra közösségben lehet a tökéletes és szent Istennel. Erre azért van feltétlenül szükség, mert az egyén csakis Izráel táborában maradhat meg, ugyanis a táboron kívül nincs élet. Ezért a tábort nem szabad megfertőzni, tehát elengedhetetlen a megtisztulás és a szentté válás, illetve a közösség helyreállítása az áldozás által.

Tehát az áldozat bemutatása, amely az Úr parancsa és rendelése szerint történik, ennek a szent közösségnek a fenntartását szolgálta, és minden egyes esetben a profanizálódott, tisztátalanná lett egyén megtisztulásáért történt. A naponkénti áldozatokat azért kellett bemutatni, hogy azokat a bűnöket, tisztátalanságokat fedezzék el, amelyeket nem tudatosan követtek el, vagy nem szereztek tudomást róluk. Az áldozat bemutatásának ugyanakkor négy fontos és elmaradhatatlan szereplője volt: Isten, akinek az áldozatot bemutatták; az áldozatot bemutató pap; az áldozat és az, akiért az áldozatot bemutatták. Az első három, az Úr, az áldozat és az áldozatot bemutató pap a tiszta, szent és tökéletes, akiknek a közös, az áldozás aktusában történő együttműködése szükséges ahhoz, hogy a bűnös, tisztátalanná, profánná és tökéletlenné vált személy helyreállíttassék. Egyfelől tehát ott áll az áldozat, az áldozatot bemutató pap és

¹⁴ Wenham, Gordon J.: *i. m.* 23.

¹⁵ *Id. uo.* 21–25., ahol a bevezető fejezet keretében ismerteti Mary Douglas *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* előbb már említett könyvét.

az ÚR, ők a szent és tökéletes fél, másfelől pedig a személy, aki, valamilyen okból, tisztátalanná vált, elvesztette tökéletességét és szentségét.

Miért kellett tehát az áldozatot bemutató papnak nemcsak tisztának, szentnek lennie, hanem teljesnek, fogyatkozás nélkülinek? Azért, mert ezeknek hiányában érte kellett volna bemutatni áldozatot. A tisztátalanná vált papért, miután az átesett a megtisztulási rituálén, valamelyik tiszta paptársa mutatta be az áldozatot (ld. 3Móz 16,1–6). Áronnak magáért és egész háza népéért kellett áldozatot bemutatnia mielőtt a nagy, évenkénti engesztelő áldozat bemutatásához kezdett. Így a fogyatékos pap is csupán annak szerepében állhatott, akiért bemutatják az áldozatot. Abban az esetben, ha esetleg megszűnt a fogyatéka, sömöre, tisztátalansága vagy viszketegsége, újból áldozhatott volna (3Móz 22,4–7). Mivel fogyatkozása általában nem időleges volt, többé nem mutatható be áldozatot, viszont a kiengesztelődési lakomán teljes joggal részt vehetett (3Móz 21,22). Ha fogyatéka nem szűnt meg, továbbra sem áldozhatott és a helyzete perpetuált. Ha esetleg áldozatot mutatott volna be, maga az áldozatbemutatás célja és értelme veszett volna el. Azonban mindez nem diszkrimináció, nem közösségből való kirekesztés vagy a szolgálattól való eltiltás volt, hanem egyszerűen az áldozat tökéletes aktusának és céljának megfelelő eljárása. Talán szerencsésebb, ha így fogalmazunk: a fogyatékek inkompatibilissá tette a papot az áldozat bemutatására. Ez a megfogalmazás azért is fontos, mert az Isten kegyelme még ezt a hiányosságot is képes kiteljesíteni az eszkatonban, amint azt látni fogjuk: az áldozati szolgálat majd megnyílik az olyan pap számára is, akinek fogyatéka van.

4. Fogyatékoság a pátriárkák történeteiben

1. *A nemzetségtáblázat*

Miután megvizsgáltuk a מרי terminus technicum és annak klasszikus szöveg helyeit, tekintsünk most az Ószövetségben gyakrabban előforduló fogyatékoságokra.

Rebecca Raphael helyesen állapítja meg, hogy az Ószövetségben vannak tipikusan női, illetve férfi fogyatékok. Érdekes módon az Ószövetségben nem találkozzunk egyetlen vaksággal vagy siketségben szenvedő asszonnal sem. Bár azt olvashatjuk, hogy *Lea gyenge szemű volt* (1Móz 29,17), mégsem vakult meg. Valószínű, hogy valamilyen szembetegségben szenvedett. Férjéről, Jákóbról viszont ezt olvashatjuk: *Amikor megöregedett, annyira meghomályosodott a szeme, hogy nem látott* (1Móz 27,1). Ugyanakkor van olyan fogyatékoság, amely tipikusan női. A magtalanság, gyermektelenség egyértelműen női fogyatékoság, amelynek következtében ugyanolyan kategóriákba kerül és ugyanazokat a megkülönböztetéseket kell elszenvednie, mint bármely más fogyatékkal élő vak, siket stb.

Érdekes, hogy a pátriárkák történetében a női magtalanság, illetve a férfi vakság komoly fogyatékoságként jelentkezik, amelyre eddig kevés figyelmet

fordítottunk. Ezért két szövegrészletet fogunk közelebbről megvizsgálni e fogyatékoságok szemszögéből.

Sém nemzetségtáblázata (1Móz 11,10–32)

Ábrám elhívását Sém nemzetségtáblázata előzi meg, amely Ábrám családjával zárul. A nemzetségtáblázat tömör és jól meghatározható felsorolási rendszere Thárénál, Ábrám apjánál törik meg és egészen érdekes fordulatot vesz. Elsőként az tűnik fel, hogy az elődjeihez képest Tharé igen idős korában nemz fiaikat. Míg elődei, atyái – kivéve Sémét, a nemzetség atyját, aki százesztendőskorában nemzette Arpaksádot (10. vers) – huszonkilenc, harminc, legfeljebb harmincnégy évesek voltak elsőszülöttjük nemzésekor, addig Tharé már jól benne volt a korban, amikor megszülettek gyermekei, Ábrám, Náhór és Hárán.

Bár a nemzetségtáblázat Ábrámmal kezdi Tharé gyermekeinek felsorolását, nem igazán világos, hogy melyik az elsőszülött, és az is különös, miért említi mindhárom gyermeket, amikor az előző atyák esetében csak az elsőszülött neve fontos. Továbbá azt is láthatjuk, hogy a táblázatban többször is visszatérnek az ilyen megjegyzések, mint például: *Náhór születése után Szerúg kétszáz évig élt, és még nemzett fiaikat és lányokat* (23. vers), amely hiányzik Tharé esetében. Viszont új elemek jelennek meg, amelyekkel a nemzetségtáblázat új fordulatot vesz. Ezt a fordulatot hivatott aláhúzni az is, hogy a táblázat először itt nevez meg nőket. Illetve azt is olvassuk, hogy Tharé elindul atyái földjéről, Úr-Kaszdimból, hogy Kánaán földjére menjen (29–31. versek). Viszi fiát, menyét és unokáit, Lótot is, aki korán elhalt fiának, Háránnak gyermeke. Hogy mi mozgatta Tharét, miért indult el Kánaánba, ha már elindult, miért is állt meg félúton, és miért maradt Háránban?

Számunkra most két dolog lényeges. Az első az, hogy Tharé fiai közül az egyik meghal, a másiknak ugyan születnek gyermekei, de azok nem tartanak vele Kánaán földjére. A második pedig az, hogy *Száráj azonban meddő volt, nem volt gyermeke. Tharé fogta fiát, Abrámot, és Lótot, fiának, Háránnak a fiát, és menyét, Szárájt, fiának, Abrámnak a feleségét, és elindult velük Úr-Kaszdimból, hogy Kánaán földjére menjen.* (30–31. versek) Tharé tehát nem az egészséges gyermekével indul Kánaán, az új haza felé, hanem azzal, akinek fogyatkozása van, a meddővel. Itt még nincs szó kiválasztásról, elhívásról, csupán a nemzetek kudarcáról, szétszórásáról, arról a mélységről, ahonnan az isteni kegyelem elkezd felemelni az embert. W. Brueggemann ezt így fogalmazza meg: a nemzetek szétszórtságban kénytelenek élni, a kiszolgáltatott helyváltoztatásban, éppen úgy, mint ahogy Izráel számára is a szétszórás a legrosszabb, de amelyből Isten mindig összegyűjti őket.¹⁶ Itt szem előtt kell tartanunk, hogy a vizsgált nemzetségtáblázat részben annak a nemzetségtáblázatnak megismétlése, amelyet a Babel építése és a népek szétszórásának története követ (1Móz 10,1–11,9). Eme ellenszegülés

¹⁶ Walter Brueggemann: *Az Ószövetség Teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tunyogi Lehel. Exit Kiadó, Kolozsvár 2012, 606.

folyamatában „az emberiség családjának áldott státusa” háborgatás, elidegenedés és kiszolgáltatottság lesz, s miként az emberiség visszavezetése Noé családjáig egyre sajátosabbá válik, az emberi közösség kockázata az 1Móz 11,30-ban éri el csúcspontját: *Száráj azonban meddő volt.* Száráj és Ábrám itt még nem a megáldott, különleges család. Itt még csak a kudarc megtestesítői, amelyben a termékenység első ígérete, amely már a teremtéskor elhangzott, érvénytelenítve lett a meddőség által.¹⁷

Ezt azonban nem feltétlenül kell kudarcnak és végnek látnunk, hanem a kegyelemre érett állapotnak. A zsákutca, az emberi kilátástalanság, illetve Isten büntetése, amelynek egyik megnyilvánulási formája a fogyatékoság. Ugyanis a fogyatékos, betegséget büntetésnek tekintették. Ez az isteni kegyelemre való felkészülés, felkészítettség állapota is, és ebben az esetben ennek tekinti a Szentírás is. Brueggemann is megjegyzi, hogy az általánosan elfogadott elv, amely szerint a szétszóratást átoknak kell tekintenünk, bizonyos alternatív értelmezés szerint pozitív elem is lehet.¹⁸

Nem kerülhetjük ki azt a következtetést, hogy az Ábrám kiválasztásában döntő szereppel bír az a fogyatkozás, amelynek terhét Száráj hordozza. Isten mintha megrostálná a nemzetséget a kiválasztás előkészítésében: Tharé fia meghal, másik fia lemarad tőle, ő maga elindul Kánaán felé, de csupán fiatal unokáját és a jövendőre nézve kilátástalan és reménytelen fiát és menyét viszi magával. Ennek a vándorlásnak is hamar vége szakad, csak Háránig jutnak el, s Tharé ott meg is hal. Ebből a helyzetből, az elhagyott otthon és az Ígéret földje közötti *úton*,¹⁹ az emberi kilátástalanságba süllyedt családból indul Isten kegyelmi kiválasztása és elhívása.

Ebben a helyzetben kivételes szerep jut a meddő Szárájnak, illetve majd Sárának, aki minden további kételkedés ellenére lesz Izsák anyja és a szó szoros értelmében az ígéret hordozója. Sára fogyatéka a továbbiakban is komoly gond Ábrahám hitében, a kiválasztás történetében. Ábrahám, sőt maga Sára is, éppen e fogyatéka miatt kételkedik több rendben és kérdőjelezi meg a kiválasztás komolyságát. Emlékezetes az a jelenet, amikor Sára meghallja az ÚR angyalainak üzenetét és szegényében, fájdalomban nevet, hogy talán éppen ő lesz az, aki fiút fog szülni. Ám pontosan ez tanítja meg a hívők anyját arra, hogy mit is jelent az Isten kegyelmi kiválasztása és mindenhatósága (1Móz 18,9–15).

¹⁷ Walter Brueggemann: *i. m.* 606.

¹⁸ Uo., ahol Brueggemann a következő műre hivatkozik: Anderson, Bernhard W.: *The Tower of Babel. Unity and Diversity in God's Creation.* In: uő: *From Creation to New Creation. Overtures to Biblical Theology.* Fortress Press, Minneapolis 1994, 165–178.

¹⁹ Hárán város nevének jelentése: *köves, sziklás úton.* Ld. Gemenen, Willem A. Van: *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis 5.1 for Windows (Englisch) CD-ROM.* Előbb már említettem, hogy a *handicap* szó *kalap a kézben, az úton ülő kiszolgáltatott, mások környezetében szorult ember* jelentése.

Izsák vakságától Jákób „látásáig”

A meddőség, mint már említettük, a nőkre jellemző fogyatékoság. Az ószövetségi időkben el sem tudták képzelni, hogy a gyermektelenség okát a férfi fogvatkozásában is lehetne keresni. Ezért a meddőség sok esetben lesz az a motívum, amely alapul szolgál Isten kegyelmének kihangsúlyozásához. Rebekánál, Ráhelnél vagy a pátriárkák feleségeinél is ez a fogyatékoság hivatott még jobban kiemelni az ÚR mindenhatóságát, szemben az ember véges képességeivel, lehetőségeivel, fogvatkozásával. De a fogvatkozás nemcsak a pátriárkák feleségeinek esetében lényeges motívum, hanem tovább is, és végighúzódik az üdvtörténeten (ld. pl. Sámson, Sámuel, Keresztelő János születésének történetén).

Mindezeket kiegészítve Rebecca Raphael odáig megy, hogy a szóban forgó meddőséget egyenesen az Ábrahám-Sára történetek fókuszába helyezi, és úgy látja, hogy az egész történet e körül forog, ugyanis Ábrahám több évtizedes vándorlását Sára magtalansága teszi feszültté. Nem lehet gyermeke, ott az ígéret, amelyet Isten megerősít időről időre, de ennek késik a kézzelfogható jele, és még kilátásban sincs. Ábrahám megpróbál valamit tenni annak érdekében, hogy változtasson ezen a helyzeten, és Sára beleegyezésével, sőt unszolására, feleségül veszi az egyiptom Hágárt, akitől meg is születik Izmaél. Ez a történet is, amely egy nép eredetéről szól, mondhatnánk, azt a feszültséget hivatott kiemelni, amelyet Sára fogvatéka, magtalansága okoz. Sára fogvatéka ad alkalmat az emberi hiábavaló próbálkozásokra és elkeseredésre, ugyanakkor pedig az isteni beavatkozásra is, és adja meg a pátriárka történetének feszültségét.²⁰ Sőt, Sára fogvatéka nyújtja az egymástól jól elkülöníthető Hágár és Izmaél, az egyiptomi fáraó, a gérári Abimélek stb. történetek kötőszövetét is. Enélkül értelmüket veszítenék a vándorlás történetei, és nem alkotnának szerves egységet. Ez köti össze őket és ad értelmet az olyan, különben esetlegesnek tűnő eseményeknek, mint az ágyas választása majd elzavarása, a fáraó, illetve Abimélek esete, a többszöri teofániák és ígéretek.²¹

Amint már említettük, a többi pátriárka történetében is hangsúlyos a fogyatékoság: a nők esetében a magtalanság, a férfiak esetében pedig a vakság, a világtalanság, sőt, több esetben egyszerre, egyazon történeten belül jelentkeznek. Izsák felesége, Rebeka, a Lábán húga, akit Ábrahám Háránból hozatott fiának, szintén meddő, nem lehet gyermeke, és azt olvassuk, hogy Izsák imádkozik érte: *És Izsák könyörgött az Úrnak feleségéért, mivel meddő volt. Az ÚR pedig engedett könyörgésének, úgyhogy teherbe esett Rebeka, a felesége.* (1Móz 25,21).

Másfelől Izsák teljesen elveszíti látását öregkorára (1Móz 27,1 skk.). Rebecca Raphael hosszasan tárgyalja azt a feltételezést is, hogy Izsák nem öregkorára

²⁰ Raphael, Rebecca: *Biblical Corpora. Representation of Disability in Hebrew Biblical Literature.* Library of Hebrew Bible/Old Testament studies, 445. T. & T. Clark, London–New York 2008, 62.

²¹ Uo.

vesztette el látását.²² Ha korábban nem is volt világtalan, mindenképpen látási zavarokkal küzdött már gyermekora óta, mint ahogy azt a mória-hegyi esemény is sejteti. Ugyanis, amikor Izsák megszólítja atyját és az így felel: *Itt vagyok, fiam*, Izsák mintha nem látná tisztán, hol van az apja, és mire is készül; és az sem egyértelmű, hogy látja-e a fát, a tüzet vagy sem (1Móz 22,7), illetve a Rebekával való találkozása és a leánykérés története is Izsák látási gondjait sejtetik (1Móz 24).

Ezek a magyarázatok elég ingatag talajon állnak a legtöbb esetben, de kétségtelen és megkérdőjelezhetetlen, hogy Izsák vaksága nem lényegtelen a pátriárkák és Izrael sorsának alakulásában. Jákób és anyja, Rebeka cselrel szerzik meg az Ézsauanak járó elsőszülötti áldást (1Móz 27). A történet pedig ezzel a bevezetéssel indul: *Amikor Izsák megöregedett, és annyira megbomályosodott a szeme, hogy nem látott, behívta a nagyobbik fiát, Ézsaut* (1. vers). Izsák úgy érzi, hogy öregsege és vaksága miatt elérkezett az elsőszülöttségi jog érvényesítésének, Ézsau megáldásának ideje. Rebeka és Jákób pedig cselhez folyamodnak, kihasználják Izsák fogyatékát. Kérdés azonban, hogy egyáltalán miként volt ez lehetséges. A ruházat és a karokra tekert kecskebőr tényleg megtéveszthette a látássérült apát?

A környezetemben több látássérült él, és magam is tapasztaltam, hogy az ilyen fogyatékkal élő emberek egyéb érzékelése annyira kifinomult, hogy szinte pótolja hiányzó látásukat. Incze Lajos ismerősünk és barátunk, akit mindenki Lalának szólít, látássérült. Tizenévesen, egy baleset következtében fokozatosan vesztette el látását, de ma ő vezeti a Diakónia Keresztyén Alapítvány nappali foglalkoztatójának konyháját. Negyven emberre főz és irányítja a konyhai tevékenységeket, és még azt is megmondja, hogy ki jött be az ajtón, mert már az ajtónyitásról is megismeri. Hogyan lehet tehát, hogy Izsák, aki vénsége ellenére végülis mindent kezében tart, igazgatja a gazdaságot, a szolgák munkáját, számon tartja a nyájakat és aktívan részt vesz a család életében, mégsem tud különbséget tenni fiai közt? Vagy talán nem akar?

Nem tudunk igazat adni Rebecca Raphaelnek, aki egyenesen összeesküvés-ízű elmélettel hozakodik elő.²³ Bár igaza van, hogy az elsőszülöttségi áldást megelőzően azt olvassuk, hogy Ézsau a hettiták lányai közül vesz magának feleséget, és ez mindkét szülőt megszorítja, majd a szóban forgó történet után édesanyja és édesapja elküldi Jákóbot, hogy Háránból hozzon magának feleséget. Ezt látva, megértve, Ézsau valamit jóvá szeretne tenni korábbi hibáiból, és feleségül veszi nagybátyjának, Izmaélnek leányát (1Móz 26,34–35; 27,46; 28,1–9). Lehetséges-e az, hogy a két szülő kihasználta Izsák fogyatékát, de valójában az idegen népektől védelte meg az áldást, éspedig úgy, hogy ne legyen vádolható az elsőszülöttségi törvény tudatos áthágásával? Talán. De az biztos, hogy ebben itt is meghatározó a fogyatékos az isteni kegyelem és kiválasztás aktusában, függetlenül attól, hogy ez tudatosult-e a történet szereplőiben, főleg

²² Raphael, Rebecca: *i. m.* 63–69.

²³ Uo. 71–73.

Izsákban és Rebekában vagy sem. Ez a folyamat pedig nyomon követhető Jákób, azaz Izráel esetében is. Jákób új nevét azért kell kiemelnünk, mert ezt Jabbók révénél megélt küzdelem után kapja. De nemcsak új nevet kap, hanem áldást is, és az áldással együtt egy fogyatékos: *megütötte a csípője forgócsontját, és kifícamodott Jákób csípőjének forgócsontja a tusakodás közben.* Jákób pedig sántítva megy tovább: *Jákób Penúélnak nevezte el azt a helyet és ezt mondta: Bár láttam Istent színről színrre, mégis életben maradtam. Már süttött a nap, amikor átkelt Penúélnál, és sántított csípőjére.* (1Móz 32,26.31–32) Pap ugyan nem lehetne a leviticusi törvények szerint, de lehet pátriárka új névvel, identitással. Ettől kezdve Izráel, azaz Jákób nagyon jól ismeri az isteni kegyelem „mechanizmusát”. Nincsenek többé kételeyei Isten kegyelmének működéséről, hogy tudniük mit is jelent: *Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim.* (Ézs 55,8)

Mondhatnánk úgy is, hogy miután Istennel tusakodott, bár sántikálva, de Isten útját járja, s hogy ez mennyire így van, mutatja Jákób utolsó történeteinek az a mozzanata, mikor neki kell továbbadnia az áldást. József fiai állnak előtte: Manassé, az elsőszülött és Efraim, a kisebb. Jákób már nagyon öreg, amikor József és fiai megérkeznek, és ágyán fekszik. Alig lát, vagy már teljesen elvesztette látását: *Izráel szemei az öregség miatt homályosak voltak, és már nem látott jól. Közülük azért őket Jákóbbhoz, ő pedig megcsókolta, és megölelte őket.* (1Móz 48,10)

Újból helyben vagyunk: a pátriárka fogyatéka, világtalansága újból hangsúlyossá lesz. Vagy mégsem? Az egész esemény nagyon izgalmas ebből a szempontból. Annak ellenére, hogy azt olvassuk, Jákób nem lát, mégsem lehet teljesen egyértelműen kijelenteni a szöveg alapján, hogy Jákób elveszítette látását. Ugyanis az elbeszélésben ez áll: *Amikor Izráel meglátta József fiait, ezt mondta: Kik ezek?* Majd pár verssel tovább maga Izráel mondja Józsefnek: *Nem gondoltam, hogy még meglátom arcodat, és most Isten még a gyermekeidet is megláttatta velem.* (1Móz 48,8.11) Nem egyértelmű tehát, hogy Izráel világtalan-e, a vakság fogyatékában szenved-e, vagy mégsem teljesen. De ebben a helyzetben talán nem is lényeges, mert ő már érti az isteni kegyelem logikáját. A fogyatékoság elveszíti ilyenkénti szerepét. Nem kell fogyatékosá lennie, nincs szükség a fogyatékra, mint kegyelmi rendező elvre, mint Ábrahám és Sára, vagy Izsák és Rebeka esetében, ahol a fogyatékoságnak azért kellett háttérbe szorítania az emberi akaratot, hogy Isten kegyelme érvényesüljön. Izráel tusakodott Istennel és emberrel, és győzött, megértette a kegyelem működésének elvét.

Amikor József elébe állítja fiait, hogy megáldja őket, nagyon figyel arra, hogy az elsőszülött Jákób, azaz Izráel jobbkeze felől, a második pedig bal keze felől kerüljön (1Móz 48,13), és függetlenül attól, hogy lát-e Izráel vagy sem, már teljesen tudatosan dönt, és keresztbe teszi kezeit, így akarja megáldani a fiaikat. József még helyre is akarja igazítani, magyarázatot kér, sőt, egyenesen utasítja apját: *Nem úgy, apám, mert ez az elsőszülött, az ő fejére tedd a jobb kezedet!* Izráel válasza pedig sokatmondóan hangzik: *Tudom, fiam, tudom.* (1Móz 48,18–19)

A pátriárkák történetének végére világossá válik Isten szuverén kegyelme és annak működése, amely csak akkor tudott kiteljesedni Ábrahám és Sára eseté-

ben, mikor végre felhagytak az emberi próbálkozással, és teljesen elfogadták a megváltoztathatatlant, s a fogyatéék már teljesen általánossá vált. (Sáráról meg is jegyzi a Biblia, hogy nemcsak meddő volt, hanem, amikor utolsó alkalommal elhangzik az ígélet, már megszűnt az asszonyi természete.) Izsák és Rebeka esetében pedig egészen bizonyos, hogy Izsák, ha lát, jobban ragaszkodik az elsőszülöttségi törvényhez, mint a jövendöléshez, és megtagadja Jákóbtól az áldást (1Móz 25,23). Jákóbnál nincs már erre szükség. Nem lényeges, hogy lát-e vagy sem, mert már hozzáidomult Isten akaratához. Így válik a fogyatéék a pátriárkák történetének olyan kötőszövetévé, amely minden esetben kiemeli Isten kegyelmét, gondviselését és hatalmát. A pátriárkák történetei mellékesekké válnának a fogyatéekosság, a nők meddősége, a férfiak vaksága vagy sántasága hiányában – mondja Rebecca Raphael, ugyanis éppen a fogyatéék miatti behatároltság enged helyet Isten gondviselése és mindenhatósága kibontakozásának, kegyelmi kiválasztása kiteljesedésének.²⁴

5. Fogyatékkal élők a prófétai irodalomban

A fogyatéekosság témáját továbbvizsgálva az Ószövetségben, nem kerülhetjük ki a prófétai irodalmat. Főleg azokat a próféciaikat, amelyek Izráel összegyűjtéséről szólnak, hogy tudniillik Isten visszahozza népét a szétszórtságból, és *azokban a napokban* majd kibontakozik a messiási ország. Az Úr helyreállítja szövetségét az ő népével és ennek kézzelfogható jelei lesznek: újjáépül Jeruzsálem és a templom, újból folynak az istentiszteletek az áldozatok bemutatásával, helyreáll a békesség, Izráel pedig modell, példa lesz a népek számára, amelyek hozzá jönnek, hogy megtanulhassák יהוה igaz tiszteletét.

Habár a próféták jövendőről szóló teológiája és a próféciaik között nagy különbségeket észlelhetünk, ebben a tekintetben mindannyian egybehangzóan tanítanak:

„Izráel egyetlen reménye, hogy Jahve új történeti tetteket visz majd véghez, a próféták pedig már látják is kibontakozni ezeknek a körvonalait, és szenvedélyesen utalnak is erre.”²⁵

A bekövetkező váradalmaknak és próféciaiknak sajátos megjelenési formája nem véletlenszerű, inkább azt mondhatjuk – írja von Rad –, hogy többékevésbé Isten addigi megváltást hozó cselekedeteinek analógiájára történik. Hóseás például új honfoglalásról beszél, Ézsaiás új Dávidról és Sionról, Jeremiás új szövetségről, Deutero-Ézsaiás pedig új Exodusról.²⁶ Bennünket ezen belül az érdekel, hogy ebben a próféták által hirdetett jövendőben, az eszkatologikus időben miként találják meg helyüket a fogyatékkal élő személyek. Ugyanis szá-

²⁴ Raphael, Rebecca: *i. m.* 81.

²⁵ Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája. II. Izráel prófétai hagyományainak teológiája*. Ford. Bendl Júlia, Mády Katalin, Szita Szilvia. Osiris tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2007, 110.

²⁶ Uo. 111.

mos próféciaiban találkozunk azzal, hogy mi is történik a vakokkal, a sántákkal, a betegekkel vagy más fogyatékkal élő emberekkel. Ebben a tekintetben S. M. Olyan²⁷ két nagy csoportba osztja az eljövendő időkről szóló próféciaikat. Az egyik csoportot azok a próféciaik alkotják, amelyek azt hirdetik, hogy Isten eltünteti a fogyatékokat, betegségeket és nyomorúságokat; a másik csoportba pedig azok a próféciaik tartoznak – és ezekből igen kevés számú van –, amelyek úgy mutatják be az eljövendő világot, a יהיה által megtisztított életteret, mint amelyben helyet talál a fogyatékkal élő ember is. Úgy változtatja meg a körülményeket, a törvényt, hogy ezek többé nem zárják ki a fogyatékosággal élőket a társadalmi és kultuszi életből.

1. Akkor kinyílnak a vakok szemei...

Az első csoportba tartozó próféciaik közül klasszikusnak számít az Ézs 35,4–10, amely Izráel csodálatos visszatérését fogalmazza meg, de nem csupán a népről szól, hanem az egész környezet megváltoztatásáról: Isten hatalmas tette, szabadító cselekedete nyomán víz fakad a pusztában, tóvá lesz a délibáb, és a szentség útján Sionba jönnek örök örömmel:

*Mondjátok a remegő szívűeknek:
Legyetek erősek, ne féljétek!
Íme, jön Istenetek, és bosszút áll,
jön Isten, és megfizet,
megszabadít benneteket!
Akkor kinyílnak a vakok szemei,
és megnyílnak a süketek fülei.
Szökellni fog a sánta, mint a szarvas,
és ujjong a néma nyelve.
Mert víz fakad a pusztaságban,
és patakok erednek a pusztában.
Tóvá lesz a délibáb,
és víz fakad a szomjú földön.
Ahol azelőtt sakálók tanyáztak,
nád és káka terem.*

*Jól megépített útja lesz,
amelyet szent útnak bívnak.
Nem jár azon tisztátalan,
csak az ÚR népe járhat rajta,
bolondok nem tévednek rá.²⁸
Nem lesz ott oroszlán,
nem megy rá ragadozó vad,
íhyen nem lesz található,
hanem a megváltottak járnak rajta.
Amikor visszatérnek, akiket az ÚR kiváltott,
ujjongva vonulnak a Sionra.
Öröm koszorúzza fejüket örökre,
boldog örömben lesz részük,
a gyötrelmes sóhajtozás pedig elmúlik.*

Isten csodálatos szabadítása és a nép visszatérése nyomán az egész környezet megváltozik. Ebben az új rendben, amelyet יהיה hatalmas cselekedete hoz létre, a fogyatékoság megszűnik. Isten felszámolja ezeket mint rendellenességet. A természet megváltozásával a fogyatékos ember is megváltozik. Sőt, a Sionba vezető út annyira tágas és veszélytelen, hogy még a bolond sem téved el rajta. A legszembetűnőbb az, hogy a prófécia párhuzamot von a fogyatékosággal és a pusztá között. Olyannak látjuk a fogyatékosot, fogyatékosággal élő embert,

²⁷ Olyan, Saul M.: *Disability in the Hebrew Bible. Interpreting Mental and Physical Differences.* University Press, Cambridge 2008, 86.

²⁸ Rev. Károli: *a ki ez úton jár, még a bolond se téved el.*

mint a pusztaságot, amely az élet ellehetetlenedése, kiszáradása, zsákutcája, terméketlensége, és amelyet יהיה-nak meg kell teljesen változtatnia, el kell tünnetnie, el kell törölnie. Ebben az új, örömteli közösségben nincs helye a fogyatékkal élőknek, azaz Isten megváltoztatja, eltörli fogyatékoságukat, és ők így kerülnek be Isten megújított közösségébe.

Ugyanezt látjuk Ézs 29,17–24-ben is:

*Már csak kevés idő van hátra,
és a Libánon kertté válik,
a kert pedig erdőnek látszik.
Azon a napon a süketek is
meghallják az írás beszédét,
a vakok szemei pedig látni fognak
a homály és a sötétség után.
Újra örömeiket lelik az alázatosak az Úrban
vigadnak a szegény emberek Izráel Szentje előtt,
mert vége lesz a zsarnoknak,
és elpusztul a csúfolódó!
Kiértják mindazokat,
akiknek gonoszságon jár az eszüik,
akik vétkeinek nyilvánítják az embert*

*a peres ügyekben,
és törbe ejtik, aki feddeni meri őket a kapuban
semmit érő ürüggyel fosztják meg jogától az igazat.*

*Ezért így szól Jákób bázához az Úr,
aki megváltotta Ábrahámot:
Nem szegényül meg többé Jákób,
nem sápad el többé az arca,
mert ha gyermekei meglátják kezem munkáját,
szentnek vallják nevemet.
Szentnek vallják Jákób Szentjét,
és rettegnek Izráel Istenétől.
A tévelygő lelkek észhez térnek,
és a zúgolódók levonják a tanulságot.*

S. M. Olyan szerint ez a prófécia ugyanúgy, mint az előbbi, annak ellenére, hogy a fogyatéktől eltörléséről szól, mégis lebecsüli a fogyatékos ember helyzetét, mert ugyanúgy, mint a szegény és kiszolgáltatott ember, másokra rászoruló (*handicap*) marad, és Isten mindenható beavatkozására van szükség ahhoz, hogy helyzete megváltozzék, fogyatéka megszűnjön.²⁹

Ezzel a véleménnyel nem érthetünk teljesen egyet, mert annak ellenére, hogy itt is a teljes átalakulást látjuk és Isten megnyitja a vakok szemeit, a süketek füleit, és mindez itt is párhuzamban áll a szenvedőkkel és szegényekkel, az a kis megjegyzés, hogy *a süketek is meghallják az írás beszédét*, mégis arra enged következtetni, hogy ebben az esetben nem egyszerűen a fogyatékos eltörléséről van szó. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy Ézsaiás prófétai küldetésének ez az egyik elsődleges és lényeges része: *Tedd kövérré e nép szívét, tedd süketté a fülét, és kösd be a szemét, hogy szemével ne lásson, fülével ne halljon, szívével ne értsen, és megtérve meg ne gyógyuljon.* Amikor pedig Ézsaiás kétségbeesetten kérdezi: *Meddig tart ez, Uram?* (Ézs 6,10–11), tudjuk, hogy a szabadításig, tehát addig, míg valóra nem válik a 29. részben megfogalmazott prófécia. Ott nem egészen arról van szó, hogy יהיה egyszerűen eltörli a látási vagy hallási fogyatékkal élők fogyatékát, hanem éppen arról, hogy a teljes restauráció az Isten ítéletében megsüketült és megvakult ember megtérése következtében történik meg, és pedig úgy, ahogy

²⁹ Olyan, Saul M.: *i. m.* 88–89.

bekövetkezik a fogságban, szétszórtságban megtért nép összegyűjtése és visszahozatala. יהיה megnyitja a siketek fülét és vakok szemeit.

2. *Lesz közöttük vak és sánta...*

A másik csoportba azokat a próféciákat soroltuk, amelyekben a fogyatékos-ság nem tűnik el. יהיה szabadító, kegyelmi cselekedete nem arra irányul, hogy eltörölje a fogyatékos, hanem – és ez igazán kiemelkedő –, hogy a körülmények és szabályok megváltoztatása által megvalósuljon a fogyatékkal élők *integrációja*, sőt, *inklúziója* (Jer 31,8–9):

*Meghozom őket észak földjéről,
összegyűjtöm a föld pereméről.
Lesz közöttük vak és sánta,
terbes és szülő asszony egyaránt:
mint nagy gyülekezést térnek vissza.*

*Sírva jönnek, és fobászkodnak,
miközben vezetem őket;
folyóvizetekhez vezetem egyenes úton,
nem botlanak meg rajta.
Mert atyja vagyok Izráelnek:
Efraim az elsőszülettem.*

Az Isten által visszahozott nép közösségében ott vannak a fogyatékkal élők. A jeremiási prófécia szerint Izráel maradéka, a visszahozottak seregében a viselő anya és a gyermeket szülő mellett ott menetel a vak és a sánta is. Egyik sem bírja az utat, a menetelést, az új exodus megpróbáltatásait. A vakot vezetni kell, a sántát támogatni, s a viselő is csak nagyon rövid távot tud teljesíteni, a gyermekszülő pedig egyenesen ágyhoz kötött. Itt nagyon sokat jelent az, hogy a vakot és a sántát egy csoportban találjuk az áldott állapotban lévővel, illetve a gyermekágyas asszonnal. Így a prófécia azt húzza alá, hogy megszűnik a fogyatékkal élőkkel szembeni diszkrimináció, illetve peremre szorításuk és kirekesztésük. Ők is ott vannak Izráel menetelő népe között, körülvéve azok által, akik Isten áldását hordozzák. Isten nem törli el a fogyatékos-ságot, hanem az utat teszi járhatóvá, a körülményeket változtatja meg a vizek folyása mellett, és így egyenes úton hozza mindannyiukat, hogy énekeljenek és örvendezzenek a Sion ormán (Jer 31,12).

Ugyanígy olvassuk Ézsaiás prófétánál, hogy יהיה napján *tömérdek zsákmányon osztóznak majd, még a sánták is bőséges zsákmányhoz jutnak.* (33,23) A bőség akkora, hogy mindenki, még a vak³⁰ és sánta is hozzáfér. Itt is arról van szó, hogy abban a próféta időben nem a fogyatékos-ság eltörlése következik be, hanem Isten lehetőséget teremt a fogyatékos számára is, hogy fogyatéka korlátain túllépve a közösség teljes értékű tagja legyen, és ne maradjon ki semmiből. Itt nem valami egyszerű gyülekezésről vagy gyülekezeti alkalomról van szó, hanem zsákmányosztásról. A kép a diadalmat, az örömet idézi fel, de ugyanakkor a tolongást, a zsákmányszerzés vágyától hajtott emberek erőszakos nyomulását is, amelyben a gyengék, kicsik, sérültek hátrányos helyzetbe kerülnek. De nem így

³⁰ A kommentárok szerint itt sérült a szöveg és egyes fordítások a *vak* szót használják *rablott* helyett.

történik ebben a prófétai időben, illetve יהוה királyságában (Ézs 33,17, ahol a királyt ékességben látják: *Saját szemekkel nézheted a király szépségét, láthatod tágas országodat.*).

S. M. Olyan ebben az esetben a fogyatékosokkal élő emberek teljes helyreállítását látja, ugyanis a zsákmányszerzés és zsákmányosztás az ép harcosok, a férfiak osztályrésze. A fogyatékkal élő pedig, aki nemcsak mozgásában, de társadalmi rangjában, sőt családfenntartó férfiúi szerepében is a peremre szorul, most teljes jogúvá válik Isten csodálatos cselekedete által, anélkül, hogy fogyatéka megszűnne.³¹ Nem szorul segítségre, támogatásra, nem kiszolgáltatott, hanem ő maga vesz részt a zsákmányosztásban, és ilyenként mások fenntartásában.

Végül, ebben a témában talán a legérdekesebb és legizgalmasabb prófécia Ézs 56,3–7:

*Ne mondjon ihlet az az idegen,
aki az ÚRhoz csatlakozott:
Bizonyára elkülönít engem népétől az ÚR.
Ne mondja a herélt sem:
Én már kiszáradt fa vagyok!
Mert ezt mondja az ÚR:
Ha a heréltek megtartják szombatjaimat,
azt választják, ami nekem kedves,
és ragaszkodnak szövetségembe,
akkor fenntartom nevük emlékét
házamban és falaimon belül,
különbül, mint a fiak és a leányok.
Örök nevet adok nekik,
amelyet nem lehet eltörölni.*

*Az idegeneket, akik csatlakoznak
az ÚRhoz, és őt szolgálják,
akik szeretik az ÚR nevét,
és az ő szolgálói lesznek,
mindazokat, akik vigyáznak,
hogy meg ne sértsék a szombatot,
és ragaszkodnak szövetségembe,
elviszem szent hegyemre,
és örömet szerzek nekik
abban a házban, ahol hozzáim imádkoznak.
Égőáldozataik és véresáldozataik
kedvesek lesznek oltáromon.
Mert az én házam neve imádság háza lesz
minden nép számára.*

Tudjuk, hogy mind az idegeneknek, mind a herélteknek tilos volt részt venniük az istentisztelet szűkebb közösségében: *Nem tartozhat az ÚR gyülekezetéhez a zúzott heréjű, vagy kimetszett. Nem tartozhat az ÚR gyülekezetéhez a kevert vérű, még a tízedik nemzedéke sem tartozhat az ÚR gyülekezetéhez.* (5Móz 23,2–3) Csak mellékes, hátsó, alantasabb hely jutott nekik. Az áldozat bemutatása pedig végképp tilos volt számukra. A kultuszi törvények alapján elképzelhetetlen lett volna, hogy egy fogyatékos áldozatot mutasson be, mert ezzel az oltárt fertőzte volna meg. És itt nem arról van szó, hogy יהוה helyreállítja a herélt fogyatékat, vagy hogy bizonyos engedményeket tesz, mint például a fogyatékos papok esetében, hogy noha nem mutathattak be áldozatot, de az áldozati lakomán részt vehettek és az áldozat húsából vagy az áldozati kenyerekből részesülhettek. Ebben az esetben יהוה olyan kort hoz el és olyan helyzetet teremt, amelyben megszűnik minden emberi megbélyegzés, kitaszítottság, bármilyen alapon is történjék az,

³¹ Olyan, Saul M.: i. m. 84.

és semmi sem választhatja el tőle azokat, akik meghallják hívását, az ő népéhez akarnak tartozni és neki szentelik magukat. A herélt áldozatot mutat be, áldozata kedves lesz előtte, sőt, a magtalan, jövő nélküli ember számára is örök nevet szerez, amely soha el nem vész. Közbelépése és cselekedete nem arra irányul ebben az esetben, hogy megszünteti az állapotot, az emberi korlátozottságot, fogyatéket, hanem arra, hogy mindenki számára elérhetővé teszi önmagát, és ez örök érvényű lesz.

A próféciákban megjelenő eljövendő világ nem a fogyatékek eltörléséről, hanem a társadalom által emelt akadályok ledöntéséről szól, a minden értelemben akadálymentes világ megvalósulásáról, amelyben valósággá lesz a fogyatékkal élők teljes inklúziója.

Felhasznált irodalom

- Gemeren, Willem A. Van: *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis 5.1 for Windows (Englisch)* CD-ROM.
- Harrison, Roland Keneth: *Introduction to the Old Testament*. William B. Eerdmans, Grand Rapids 1999.
- Fritzon, Arne: *People with disabilities in the Bible*. Bibliotheca Sacra. Vol. 29, No. 4, CD-ROM.
- Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Maarsingh, B.: *Prediking van Het Oude Testament*. Leviticus. G. F. Callenbach, Nijkerk 1980.
- Olyan, Saul M.: *Disability in the Hebrew Bible. Interpreting Mental and Physical Differences*. University Press, Cambridge 2008.
- Rabinowitz, Luis Isaac: Blemish szócikk. In: Berenbaum, Michael – Skolnik, Fred: *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 3. 2nd ed. Macmillan Reference USA, Detroit 2007, 749–750.
- Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája*. II. *Izráel prófétai hagyományainak teológiája*. Ford. Bendl Júlia, Mády Katalin, Szita Szilvia. Osiris tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2007.
- Raphael, Rebecca: *Biblical Corpora*. Representation of Disability in Hebrew Biblical Literature. Library of Hebrew Bible/Old Testament studies, 445. T. & T. Clark, London–New York 2008, 62.
- Soggin, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe. A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig*. Ford. Hoffmann Béla, Vigh István János. Kálvin Kiadó, Budapest 1999.
- Walter Brueggemann: *Az Ószövetség Teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Fordította Tunyogi Lehel. Exit Kiadó, Kolozsvár 2012, 606.
- Wenham, Gordon J.: *The Book of Leviticus*. The New International Commentary on the Old Testament. Ed. R. K. Harrison, Robert L. Hubbard, Jr. William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1979.